

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Evelin Trafela

**Sociološki pogled na nove ženske identitete: primer žensk, ki se ne
odločijo za materinstvo**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Evelin Trafela

Mentorica: izr. prof. dr. Alenka Švab

**Sociološki pogled na nove ženske identitete: primer žensk, ki se ne
odločijo za materinstvo**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Sociološki pogled na nove ženske identitete: primer žensk, ki se ne odločijo za materinstvo

Glavni cilj diplomskega dela je bil s sociološkega vidika pojasniti pojav novih ženskih identitet v zvezi z materinstvom. Konkretno sem se ukvarjala s primerom žensk, ki se ne odločijo za materinstvo. Moj namen ni bil odkrivati subjektivnih razlogov žensk, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok, temveč v prvi vrsti pojasniti, katere družbene spremembe so omogočile to spremembo v ženskih identitetah oz. v družbeni identiteti ženske kot matere. Zanimalo me je, kateri dejavniki so povzročili obrat od ideologije obveznega materinstva, ki je bil značilen za modernost. Fenomen žensk, ki se ne odločajo za otroke, sem postavila v kontekst sodobnih trendov individualizacije, ki so značilni za pozno modernost. Pri tem sem postavila pod vprašaj načelo svobodne izbire, ki jo v pozni modernosti obljublja teza o individualizaciji. Izhajala sem iz teze, da odločitev žensk, ki se ne odločijo za materinstvo, ni posledica svobodnih izbir, ampak posledica novih družbenih omejitev in nadzorovanj, ki nam jih postavlja poznomoderna družba.

Ključne besede: materinstvo, svoboda odločanja, omejitve.

Sociological approach to new women's identities: The case of women, who decide not to have children

My main goal in diploma was the sociological explanation of new women's identities. More precisely I have focused on women who decide not to have children. My intention was not to search for some personal reasons of these women, but to highlight which social factors have created new conditions in which these decisions are taken. I wanted to discover which factors have caused the shift from ideology of obligatory maternity characteristic for modernity. I have explained decisions of women who decide not to have children within the theory of individualization, characteristic for late modernity. I have put under the question the promising freedom of choice that individualization supposed to assure. According to this I have developed the thesis that decisions of women, who decide not to have children, are not based upon their free choices, but are the consequences of new constraints in contemporary individualized society.

Key words: maternity, freedom of choice, constraints.

KAZALO

1 UVOD	5
2 DRUŽBENA KONSTRUKCIJA MATERINSTVA	6
3 TEORIJA INDIVIDUALIZACIJE	9
4 DEJAVNIKI, KI POJASNJUJEJO NEODLOČANJE ZA MATERINSTVO	13
4.1 Odgovorno starševstvo	13
4.2 Trg delovne sile	16
4.2.1 <i>Usklajevanje dela in družinskega življenja v Sloveniji</i>	17
4.3 Ideologija in imperativi »uspešne« partnerske zveze	19
5 STIGMATIZACIJA ŽENSK BREZ OTROK	22
6 SOCIOLOŠKI POGLED NA ŽENSKE, KI SE NE ODLOČIJO ZA MATERINSTVO, IN ODNOS DO ŽENSK V POZNI MODERNOSTI.....	23
8 LITERATURA	27

1 UVOD

V današnji individualizirani družbi se pogosto poudarja, da smo sami snovalci svojega življenja. Na voljo imamo številne možnosti, kako upravljati svoje življenje, le izbrati moramo med njimi. Če so za razliko od nekoč bile izbire posameznikov in posameznic vnaprej predpisane, to danes ni več tako. Ženska materinska vloga je bila nekoč samoumevna in ženska, ki se je tej vlogi odrekla, je bila močno stigmatizirana. V zahodnih poznomodernih družbah narašča število žensk, ki nimajo otrok, in tudi tistih, ki jih glede na starost po vsej verjetnosti nikoli ne bodo imele (Beck - Gernsheim 2002, 73). Trend žensk, ki se ne odločijo za materinstvo, je odziv žensk na spremenjene življenjske razmere. Menim, da gre v laični javnosti pogosto za napačno interpretacijo in razumevanje žensk, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok. Prav tako se po mojem mnenju marsikatera ženska, ki se odreče materinstvu, ne zaveda popolnoma, od kod izvirajo njene odločitve. Ravno zaradi tega sem se odločila za to temo diplomskega dela.

Na začetku bom opisala družbeno konstrukcijo materinstva, pri čemer bom pokazala, da ta ni samoumevno in nevtrarno družbeno dejstvo, ampak v svojih nastavkih vsebuje ideološke konotacije, ki so v preteklosti vodile v podrejenost žensk. Nadaljevala bom s teorijo individualizacije, ki ponuja osnovo za razlago spremenjenih življenjskih razmer, znotraj katerih govorimo o trendu žensk, ki se ne odločijo za materinstvo. V nadaljevanju bom skušala pojasniti glavne družbene dejavnike, ki vplivajo na odločanje oz. neodločanje za materinstvo. Glede na te dejavnike bom skušala s sociološkega vidika osvetliti odnos do žensk v pozni modernosti. V sklepu obravnavam temo z vidika postavljene teze.

Naloga je zasnovana teoretsko. Uporabila sem metodo sekundarne analize besedil.

2 DRUŽBENA KONSTRUKCIJA MATERINSTVA

Družbeno pričakovanje o tem, kaj je primerna vloga žensk, se je skozi zgodovino spreminjalo. Pri družbeni konstrukciji materinstva kot ženske vloge so sporne okoliščine, v katerih se je definirala vloga ženske kot matere. Te so, kot bo razvidno v nadaljevanju, ženske pahnile v podrejenost ter neenakopravnost z moškimi. Materinstvo ni nekaj, kar je utemeljeno v človeški biologiji, ampak je proizvod družbe, ki je v svojih okoliščinah nastanka koristilo dominantnim kot prevlada in nadzor nad ženskami.

V predmodernosti so bile ženske ekonomsko neodvisne, prav tako sta pri vzgoji otrok enakopravno sodelovala oba spola. Ta podatek nakazuje na to, da ženska vloga ni bila zreducirana strogo na vlogo matere. Oba partnerja sta bila enako prisotna pri vzgoji otrok in v ekonomski sferi. Partnerja sta bila torej v tem vidiku enakopravna. Ženskam so bile v sferi dela zagotovljene enake pravice kot moškim. Čeprav se je spodbujalo veliko število otrok zaradi njihovega manjšega preživetja, vloga ženske v marsičem ni bila odvisna od položaja žene in matere. Za žensko se je pričakovalo, da bo nadaljevala s svojim »poslom« tudi, ko je postala mati. »Ženskam ni bilo treba izbirati med delom in domačimi opravili kot med alternativnima poklicema« (Oakley 2000, 43).

Interpelacija ženske v materinstvo se je začela iz prehoda tradicionalnih družb v modernost (17., 18. stoletje). V letih 1750–1850 se je močno spremenila vloga ženske v družini in družbi nasploh. Industrializacija je za ženske pomenila ujetost v področje doma. Ločitev javne in zasebne sfere oz. dela in doma je prinesla diferenciacijo vlog v družini. Pri tem se izdiferencira dominantna vloga ženske kot gospodinje in matere. Kljub temu je bilo v prvih štiridesetih letih po začetku industrializacije delo v tovarni ena izmed šestih zaposlitev, ki je bila ženskam najbolj naklonjena. Prav tako so na začetku v njej delali otroci (Oakley 2000, 60).

Spremembe glede »primerne« ženske vloge so povezane z novimi koncepti starševstva, ki jih prinašajo nastavki protektivnega otroštva, enaka socialna podoba otroštva, kot jo razumemo še danes. Pojavi se s konstruiranjem moderne meščanske družine, ki postaja vedno bolj pozorna do blaginje, nege in varstva otrok (Švab 2001, 135). Odkritje o tem, kako pomemben je otrok, je bolj vplivalo na ženske kot moške, saj poziva predvsem matere, naj bodo bolj občutljive za blaginjo svojih otrok. V ospredje se postavlja pravilno ravnanje z otroki in njihovo preživetje do odraslosti. Takrat pride tudi do prepovedi dela otrok v tovarni. Moč diskurzov, ki so promovirali varstvo otrok, izvira iz povezave med medicinsko znanostjo in

socialno sfero (Donzelot v Švab 2001, 135). V tradicionalnih družbah se ni gledalo na otroke kot na osebkke, ki imajo neko lastno vrednost in osebnost. Vzgoja je bila usmerjena v poslušnost, delavnost, strah pred avtoritetami, minimalno zagotavljanje dobrin preživetja, veliko pretepanja itd. Pomembno je na spremembo pogleda na otroke vplival takrat popularen Kantov koncept razsvetljenstva, ki pravi, da lahko človek postane nekaj samo z izobrazbo. Otrokov lingvistični in intelektualni razvoj postane naloga in dolžnost staršev oz. matere. Ta pogled na otroke so poleg poudarjanja razsvetljenske filozofije spodbujale spremembe v socialni strukturi. Izobrazba je predstavljala znanje in veščine, ki so lahko pripeljale do najvišje zgornje meje mobilnosti v družbenem razredu. Starševske dolžnosti so se nadaljevale s porastom medicine v 19. stoletju., z razumevanjem vzrokov visoke stopnje umrljivosti otrok in motenj v razvoju. Pojavijo se višje zahteve po higieni in hranjenju in spet so bile ženske iz višjih razredov tiste, ki so najbolj prevzele nove nasvete glede vzgoje otrok. Ženske iz delavskega razreda so bile »civilizirane« kasneje, saj dohodek očeta ni zadoščal za preživetje družine. Ta začetek se je nadaljeval v kasnejših periodah, zlasti v drugi polovici 20. stoletja. Spet so bili napredki medicine, psihologije in pedagogike tisti, ki so narekovali spremembo otroštva (Beck - Gernsheim 2002, 89). Več o tem v nadaljevanju.

Omejitev žensk na domačo sfero se je opravičevalo z videnjem tovarniških delavk kot nemoralnih, kar je bil sad viktorijanske predstave o ženski. Videli so jih najprej in predvsem kot matere. Ideologija o ženski domestifikaciji se je ohranjala s tem, da se je širilo prepričanje, da dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo ženske zunaj doma, škodijo njihovemu zdravju, družini in državi na splošno (Oakley 2000, 60). Napačne predstave družbe, ki pravijo, da so ženske po naravi dolžne skrbeti samo za družino, se je skozi stoletja utrjevala povsod po svetu, v evropskem prostoru pa zlasti v katoliškem socialnem nauku (Krajnc 1986, 58). Ženske zaradi tega niso mogle dovolj učinkovito sodelovati v političnem odločanju o razmerah za vsakdanje življenje, ki bi spremenilo kaj njim v prid, ker so se preveč izčrpale v družinskem življenju (Krajnc 1986, 58). Ženske so na tak način postale ekonomsko odvisne od moških, saj so bile odvisne od moškega zaslužka. Prav tako so bile tiste, ki so s svojo žrtvijo sploh omogočale delovanje novega sistema. »Omejevanje žensk na družino in malikovanje takšne vloge ženske je omogočalo povečano izkoriščanje ženskega dela. Za socialno varnost ženske so morali skrbeti skrbniki (mož ali oče), zato je za svoje delo dobivala nižje plačilo kot moški« (Krajnc 1986, 46). Prav tako je bilo nekje navedeno, da se moški na začetku niso strinjali s svojo novo vlogo »glavnega hranilca« (Oakley 2000, 71). V tovarnah so večinoma delale samo samske ženske in so bile včasih plačane enako kot moški

(Goody 2003, 191). Med letoma 1914 in 1950 se vloga ženske nekoliko izboljša, pojavi se prizadevanje, da bi ženske združile vlogo gospodinje in produktivne delavke. Vzrok je bil v 1. svetovni vojni. Takrat pride do nenadnega vrednotenja ženskega dela in nasprotovanja nauka o ženski domestifikaciji (Oakley 2000, 71). Te spremembe so po vojni nazadovale, vendar je 2. svetovna vojna ponovno olajšala zaposlovanje poročenih žensk. Kljub temu se tradicionalne predstave o tem, kje je »mesto žensk«, ohranjajo. Še dandanes svet žensk izven doma ostaja trajno ločen od sveta moških (Oakley 2000, 73).

Giddens opiše razvoj materinstva znotraj fenomena romantične ljubezni, s tem ko to povezuje s podobo povezanosti ljubezni s poroko, materinstvom ter trajanjem »za vedno« (Giddens 2000, 53). Pravi, da so takrat ženske dobile večji nadzor nad vzgojo otrok, saj naj bi patriarhalni sistem slabel z ločitvijo doma od delovnega okolja in poudarjanjem čustvene topline med ženo in otroki (Giddens 2000, 49). Menim, da na to ne moremo gledati kot na splošno opolnomočenje žensk, saj so bile ženske v to »prisiljene« in so na račun tega postale ekonomsko odvisne od svojih mož. Negovanje ljubezni je postalo ženska naloga in je pomagalo, da so te razvile nova področja intimnosti. »Romantična ljubezen je dolgo imela egalitarno noto, ki je izhajala in predstave, da lahko razmerje temelji v čustveni povezanosti dveh ljudi in ne v zunanjih družbenih merilih. Dejansko pa je romantična ljubezen, kar zadeva moč, povsem izkrivljena« (Giddens 2000, 67). Romantična ljubezen je predpostavljala določeno stopnjo samorefleksije in samoizpraševanja in konstruiranja zveze zaradi nje same (Giddens 2000, 51). Kljub temu je bila psihična komunikacija na strani žensk, saj je zelena predstava o hladnem in nedostopnem moškem to preprečevala (Giddens 2000, 68). Moški so svojo osebno identiteto iskali v delu, njihovo področje je bilo plačano delo, delo žena pa dom (Giddens 2000, 66). Zaostanek moških v transformaciji v sferi intimnosti (že iz časa pojava romantične ljubezni) po mojem mnenju vpliva na neenakosti med moškimi in ženskami še danes, kljub temu da se stanje izboljšuje. Kot pravi Giddens:

»Spolna delitev dela namreč v bistvu ostaja nedotaknjena, saj v večini kontekstov modernih družb moški tako doma kakor v službi večinoma niso pripravljene zrahljati vajeti svoje oblasti. Svojo prevlado izkoriščajo za svoje interese, vzroki za to pa so povsem materialni. Vendar pa je moška oblast ogrožena, ker temeljni na soudeležbi žensk ter na ekonomskih in čustvenih storitvah, ki jih zagotavljajo ženske« (Giddens 2000, 137).

Kot bo razvidno v nadaljevanju, bodo s tem povezani tudi dejavniki, ki imajo pomembno vlogo pri odločanju oz. neodločanju za otroka.

3 TEORIJA INDIVIDUALIZACIJE

Primer žensk, ki se ne odločajo za otroka, bom pojasnila skozi teorijo individualizacije in posledice, ki jih ima ta na družinsko življenje oz. materinstvo.

Individualizacija je po eni strani razumljena kot proces, ki pomeni dezintegracijo prej obstoječih družbenih oblik, ki so temeljile na razredu, socialnem statusu, spolnih vlogah, družini, sosedstvu itd. (Beck in Beck - Gernsheim 1996). Obenem postavlja pod vprašaj tradicionalni način življenja in njegovo kontinuiteto, kar sociologi razumejo pod pojmom normalna biografija. Ljudje postajajo sami svoji akterji v smislu, da sami oblikujejo svoje življenjske biografije, ki postanejo izbirne (Beck in Beck - Gernsheim 2002, 88).

Glede na to bi naj posamezniki in posameznice v večji meri odločali o svojem življenju. Ženske so se s participacijo v izobrazbi, na trgu delovne sile, s spremembami pravnega sistema itd. ekonomsko osamosvojile, lahko odločajo o poklicni karieri, načinu življenja, rojevanju. Na ta način se kaže individualno načrtovanje ženskih biografij, ki pomenijo nove načine življenja (Beck in Beck - Gernsheim 2002, 90).

»Temeljna sestavina sodobnega življenja je vse večja izbirnost življenjskih poti« (Ule 2008, 13). Kljub temu je večja izbirnost življenjskih poti in svoboda upravljanja s svojim življenjem zgolj navidezna, saj obstaja veliko implicitnih socialnih pritiskov in omejitev, življenjskih stisk in tesnobe (Ule 2008, 14).

Površen pogled bi nas lahko zavedel v zmotno prepričanje o posameznikovi popolni avtonomiji pri načrtovanju svoje življenjske poti in svobode izbire. Kot prav Beck, gre za institucionalni individualizem, kar pomeni, da je potrebno upoštevati še določena vodila/institucije, preko katerih posamezniki vodijo svoje izbire (Beck in Beck - Gernsheim v Ule 2008, 35). Institucionalni individualizem predstavlja nove vrste omejitev in nadzorovanj. Nove vrste socialne odvisnosti pomenijo zavezanost posameznikov novim skupnostim – trgu delovne sile, izobraževalnim sistemom, pravnim sistemom itd. Te institucije apelirajo neposredno na posameznike in jih pozivajo, naj se ne ozirajo na družino in druge socialne skupnosti. Širijo prepričanje, da lahko na kariernem področju uspe le samski, mlad in zdrav človek.

Vendar pa ne gre za konec družine, kot pravi Beck - Gernsheimova, ampak za družine v drugačnih oblikah, kar pomeni, da individualizacija ne pomeni zgolj egoizma in hedonizma in življenja ljudi v skladu s svojimi potrebami (Beck in Beck - Gernsheim v Beck -

Gernsheim 2002, 8). Posameznik kljub novim egocentrično naravnanim zahtevam postmoderne družbe veže svoje življenjske načrte na življenjske poteke svojih partnerjev, zakoncev, staršev, otrok, tesnih prijateljev (Giddens v Ule 2008, 39). Istočasno se tudi poudarja pomen družinskih vrednot, ki pričakujejo, da bodo ljudje bolj družinsko naravnani in bodo želeli imeti otroke. Zatekanje nazaj k družinskim vrednotam ne pomeni tradicionalnega vračanja »nazaj«, ampak je to reakcija na negotove razmere individualizacije. Družina je tista, ki predstavlja zatočišče pred zunanjim negotovim, neosebim svetom, ki je na račun izgube tradicij izpostavljen vsem vrstam tveganja (Beck in Beck - Gernsheim v Beck - Gernsheim 2002, 8).

Posameznice so postavljene pred kontradiktorne zahteve s strani družbe, ki jih je težko uskladiti (Beck - Gernsheim 2002, 1–8). Procesi individualizacije ustvarjajo oboje, tako zahteve po samskem, neodvisnem življenju ter prav tako hrepenenje po skupnosti, bližini z drugimi. Ta nasprotja se kažejo v različnih partnerskih zvezah, v katere vstopajo danes posamezniki. Prav tako to ustvarja pogoje alternativnih, raznovrstnih družin. Tudi nekoč so obstajale raznovrstne družine, vendar so te za razliko od današnjih nastale kot proizvod nekih zunanjih pogojev (na primer smrt partnerja), medtem ko danes izbiramo obliko družine sami. Švabova govori o pluralizaciji družinskih oblik življenja (družine brez otrok, reorganizirane družine, enostarševske družine itd.). Kot pravi je postmoderna družba družba nasprotij. Družinska pluralizacija producira nasprotujoče si predstave o družinskem življenju. Eden izmed relevantnih primerov, skozi katerega to utemelji, je naslednji.

»Po eni strani gre za osvobajanje družine od bioloških determinant: odločitev za starševstvo ni več nujni pogoj za konstituiranje družine (osvobajanje žensk od reproduktivne funkcije, družina so lahko tudi prijatelji ipd.), heteroseksualnost ni več edina možna usmeritev v družinskem življenju (istospolne družine) in hkratio intenziviranje pomena bioloških, še posebej reproduktivnih determinant (hiter razvoj reproduktivnih tehnologij in naraščanje pomena in zanimanja za umetne reproduktivne tehnologije, zaznano intenziviranje pomena starševstva – hrepenenje po starševstvu)« (Švab 2001, 81–82).

Pojavlja se pomanjkanje kriterijev o tem, kaj je normalna zveza oz. družina, kar je odraz prilagajanj posameznikov na nove okoliščine – nekateri zberejo bolj tradicionalne poti, drugi sledijo bolj novostim individualizacije (Beck - Gernsheim 2002, 1–8).

Ta mešanica tradicionalnih idealov in novih pričakovanj povzroča tudi pomanjkanje varnosti in konec samoumevnosti. Varnost izvira iz sposobnosti posameznikov, da sprejemajo prave

odločitve in znajo najti srednjo pot med družino in službo oz. med individualnostjo in skupnostjo. Če jim pri tem spodleti, posledice nosijo sami. Razmerja postajajo bolj odprta in mobilna, hkrati pa tudi bolj krhka in negotova (Beck - Gernsheim 2002, 8).

Individualizacija je razvila modele spopadanja s to negotovostjo. Med prvimi so novi smerokazi oz. državne institucije skozi svoje storitve, oskrbo, pravila in regulacije, ki na tak način poskrbijo za varnost (Zapf 1994; Hesse 1994 v Beck - Gernsheim 2002, 42). Ker država ne more poskrbeti za vsa tveganja in nevarnosti, se mnogi obračajo tudi na magijo, mite, metafiziko itd. Stari smerokazi za vodenje naših življenj, ki so izvirali iz razredne pripadnosti, religijske pripadnosti in tradicije, niso več uporabni. Nove vrste nadzorovanj in usmeritev (trg delovne sile, izobraževalni sistemi, sodni sistemi itd.) delujejo drugače kot stari sistemi. Ti nas pri realizaciji naših ciljev prepuščajo našemu aktivnemu delovanju, saj za razliko od starih smerokazov niso pripisani in rigorozni. Nove usmeritve so bolj ponudniki uslug ali spodbude za delovanje – na primer preko študentskih štipendij, podporo za brezposelne itd. (Beck in Beck - Gernsheim 1996). Ti institucionalni pritiski narekujejo, da sami realiziramo določene cilje oz. sami dejavno načrtujemo svoje biografije, pri čemer se zaradi velike konkurence moramo aktivno potruditi. Naša količina truda je odvisna tudi od družbenega razreda, ki mu pripadamo, saj se moramo glede na to bolj ali manj potruditi, da realiziramo določene cilje, ki so vsem načeloma enako dostopni, saj ni več rigoroznih omejitev, ki bi to preprečevale (Beck - Gernsheim 2002, 44). Pri tem, kot je razvidno, stare omejitve ne izginjajo popolnoma.

Kot pravi Uletova, se moč tradicionalnih omejitev zmanjšuje, vendar zgolj za nekatere ter v dobrih gospodarskih razmerah. Za ostale (marginalizirane) se stari standardni dejavniki, katerimi se pridružujejo še novi, zgolj povečujejo. Vsi se za »preživetje« bolj ali manj podrejamo zahtevam poznomoderne družbe in veliko tvegamo. Razlika je v tem, da nekateri imajo možnosti uspeti in priložnost voditi svoj življenjski potek v »pravo« smer, da bodo imeli korist od tega in s tem zmanjšajo negotovosti, drugim se je pa potrebno bolj potruditi ali postanejo poraženci, ker so že v temelju prikrajšani (Ule 2008, 208). Uletova kot posebej ranljivo skupino navaja mlade ženske, kjer je poleg novih omejitev še vedno velika prisotnost tradicionalnih dejavnikov, ki bi naj v okviru enakih možnosti izginili. Ti za razliko od preteklosti delujejo bolj subtilno in prikrito (Ule 2008, 226–235).

Posamezniki v primeru napačnih odločitev nosijo posledice sami. Ob neuspehih tvega posameznik izgubo službe, družbenega položaja, dohodka itd., kar pomeni, da trpi posledice

v svojem osebnem življenju (Beck - Gernsheim 2002, 44). Individualna odgovornost sproža svojske občutke krivde, ni več »socialnih odbijačev«, kakršni so bili v prejšnjih obdobjih modernizacije (Ule 2008, 209). Ti občutki krivde delujejo kot svojski mehanizmi discipliniranja na eni in izkušnja dejanske nemoči in ranljivosti na drugi (Ule 2008, 209). Vse to krepi socialno in psihološko ranljivost posameznikov, še posebej posameznic. Ključni problem individualizacije je epistemološka prevara pozne moderne, v kateri se množica posameznikov vsak zase potegujejo za čim boljši življenjski prostor, pri tem pa spregledajo, da kolektivne in politične probleme spreminjajo v pesek samodiscipliniranega delovanja (Ule 2008, 207).

Za popolno odpravo negotovosti je pozna modernost razvila tudi svoj model aktivnega soočanja z negotovostmi, ki jih prinaša individualizacija in se imenuje planiranje. Kalkulacija in nadzor pomeni načrtovanje življenja na različnih področjih z namenom preventive, da se izognemo potencialnim nevarnostim in tveganjem v prihodnosti. Ljudje smo na nek način »prisiljeni v prihodnost« oz. »forced into the future«. Pri planiranju in postavljanju ciljev nam pomagajo razni strokovnjaki – na področju mode, zdravstva, športa, ljubezni itd., ki so s procesom sekularizacije zamenjali cerkev kot legitimnega ponudnika resnice. Njihovo znanje oz. informacije se zlasti prenaša skozi medije in popularno sceno in vstopa v vedno več področij našega vsakdanjega življenja (Beck - Gernsheim 2002, 62). Značilna je institucionalna reflektivnost in pomeni regulirano uporabo vedenja o kontekstih družbenega življenja (Švab 2001, 69). Gre za reflektivno planiranje, kjer se posamezniki v pomembnih življenjskih odločitvah naslanjajo na strokovnjake, da bi zmanjšali tveganje napačnih odločitev (Giddens 1991, 5). Eksperti za razliko od tradicionalnih nasvetov ponujajo več »resnic«, ki se prav tako spreminjajo glede na nova spoznanja. Ti lahko posameznike še bolj zmedejo, zato niso v pravo pomoč. Posamezniki, ki nimajo dostopa do teh informacij oz. je njihov dostop omejen, prav tako utrpijo posledice pomanjkanja orientacij (Beck - Gernsheim 2002, 62). Planiranje lahko preide v pretiravanje in pomanjkanje spontanosti, kjer se na račun lastnih želja in izkušenj upošteva nasvete raznih strokovnjakov (Ule in Kuhar 2003, 59).

4 DEJAVNIKI, KI POJASNJUJEJO NEODLOČANJE ZA MATERINSTVO

Različni pritiski in pričakovanja s strani družbe, ki vodijo v negotovosti, se na področju odločitve za otroka odražajo v novih dimenzijah starševanja. Po eni strani se poudarja želja po lastnem življenju, ki nastaja v individualizirani družbi, želja po samouresničevanju, avtonomiji, svobodi, ki se zdi v nasprotju s pripravljenostjo za otroka. Po drugi strani gre za intenziviranje želje po družinskem življenju. V odločanje za otroka se je vrnil dvom. K temu prispeva tudi porast novih zahtev in rastoče odgovornosti v zvezi s starševanjem (Ule in Kuhar 2003, 58).

Prav tako ima individualizacija posledice za druge sfere življenja, ki so povezane z odločanjem za materinstvo. Glede na to bom opisala različne dejavnike, ki vplivajo na odločanje oz. neodločanje za materinstvo.

4.1 Odgovorno starševstvo

Predstave o odgovornem starševstvu so povezane s spremenjenim odnosom do otrok, ki ga Švabova opiše kot intenziviranje protektivnega otroštva in ima svoje nastavke že v modernosti. Protektivno otroštvo pomeni, da se v postmodernosti vedno bolj intenzivira pozornost do blaginje otrok (Švab 2001, 135). Otroci so z nastopom modernosti začeli izgubljati svojo ekonomsko funkcijo in pridobivati na emotivni funkciji (Švab v Beck, Beck - Gernsheim 2001, 137). Otroci delujejo kot možni vir stabilizacije odraslih v postmoderni rizični družbi, kar pojasnjuje fenomen protektivnega otroštva in njegovo intenziviranje. Funkcija družine, stabilizacija odraslih prehaja iz žensk vsaj delno tudi na očete, ki so prej sodelovali zgolj kot pasivni prejemniki terapevtskih uslug. Mediator transformacije je otroštvo, saj otroci predstavljajo (nov) mehanizem očetov za njihovo osebnostno stabilizacijo. Kljub temu se povečana aktivnost moških v obliki povečanega interesa in skrbi v družini dogaja le v prijetnejših opravilih in v razmerju do otrok. Na partnerski ravni so moški še vedno zgolj pasivni prejemniki ženskih terapevtskih uslug. Kot je že bilo omenjeno, je odkritje o tem, kako pomemben je otrok, bolj vplivalo na ženske kot moške, k čemur je pripomogla tudi otroška psihologija, ki je poudarjala, da otroci bolj potrebujejo mater kot očeta (Oakley 2000, 79–80). Uresničevanje načel protektivnega otroštva in zahtev po senzitivnem materinstvu vpliva na matere obremenilno zaradi zaostanka očetov. To ne pomeni, da otroci za ženske niso vir osebnostne stabilizacije, vendar so ženske še vedno prej

dajalke psihološke terapije in psihološke stabilizacije odraslih (Švab 2001, 136–137). Zaznan je empiričen odpor zoper spreminjanja spolne delitve družinskih vlog in družinskega dela.

Fenomen protektivnega otroštva se začne v ženski maternici. Do tega je prišlo z intenziviranjem nadzora nosečnosti z novimi medicinskimi tehnologijami in novimi predstavami o otroku kot ranljivem bitju že vse od njegovega spočetja. K temu prispeva populariziranje medicinske tehnologije v zbiranju vizualnega gradiva o otroku že v prenatalnem obdobju itd. K intenziviranju pomena protektivnega otroštva so prispevale tudi nove reproduktivne metode – različne tehnike umetne oploditve (Švab 2001, 140–141). Značilna so prenatalna testiranja, ki pomenijo opravljanje raznih testov in preiskav, ko je enkrat ženska noseča, z namenom, da bi se odkrile razne morebitne pomanjkljivosti otroka, zaradi katerih bi bil v življenju lahko depriviligiran. Ženske, ki se odpovejo tem testiranjem, so pogosto označene kot sebične, neumne itd. Problem se pojavi pri pari, kjer obstaja možnost genetske okvare. Zaradi večjega zavedanja o možnostih nepravilnega razvoja in pritiska družbe na posameznice po rojstvu zdravih otrok se mnogi pari odločijo prekiniti nosečnost. Družbeno pričakovanje je, da se bosta starša iz ljubezni do otroka v primeru potencialnih nepravilnosti temu odpovedala in bo mati splavila. Cilj genetike je pomagati klientom doseči večjo avtonomnost v njihovem življenju (Beck - Gernsheim 2002, 54–59).

Hendikepiran otrok predstavlja glavno oviro in tveganje za karierno področje žensk (Beck, Beck - Gernsheim 2002, 147). Hkrati pa pomeni večji pritisk za starše, ko so ti pred odločitvijo nadaljevati ali prekiniti nosečnost. Pojavljati se začnejo vprašanja o moralnosti odločitev in občutku krivde s strani staršev ter vprašanja soglasja partnerjev v teh odločitvah (Beck - Gernsheim 2002, 54–59). Te medicinske intervencije sprožajo torej nove dileme in konflikte. Povečuje se želja po zdravem otroku, ki postaja že nekakšna dolžnost staršev, da imajo nehendikepiranega otroka.

Spreminja se sam koncept starševanja. Glavna teza pri tem je, da je nova dolžnost staršev, da otroku nudijo vse najboljše že takoj, ko se ta rodi oz. poskrbijo že pred njegovim rojstvom, da ta ne bo trpel zaradi svojih »pomanjkljivosti«. Otroku se mora danes omogočiti, da čim bolj razvija svoje potenciale. Če jih ne, se za to krivi starše zaradi pomanjkanja podpore z njihove strani. V otroke se vlagajo vsi upi in ambicije staršev so toliko bolj izrazite, ker se manjša število otrok. Popravljanje se mora vse otrokove pomanjkljivosti in čim bolj vlagati v njegov razvoj in spodbujati različne aktivnosti učenja jezikov, glasbenih instrumentov, športov itd. Paradoksalno intenziviranje pomena protektivnega otroštva s fenomenom množičnega

zaposlovanja žensk še toliko bolj poudarja emotivno kompenzacijo za čas materinske oz. starševske odsotnosti (Švab 2001, 140). To podobo ženske kot potrpežljive, vodljive in idealne matere stopnjujejo tudi mediji (Oakley 2000, 84). Ti nasveti »od zunaj« delujejo še kot dodaten pritisk na ženske, saj nakazujejo na dvom v njihove sposobnosti pri vzgoji otroka.

Odločitev za otroke postaja načrtovan projekt v življenjskem poteku posameznikov zaradi povečanega interesa za otroke in zvišanih imperativov vzgoje, skrbi in nege za otroke, kar je najbolj omogočila množična uporaba kontracepcijskih tablet (Baber in Allen v Švab 2001, 140). Če ti niso uspešni, to pomeni neuspeh staršev, saj so ti odgovorni za njihov razvoj. Odkritje otroštva kot ga poznamo danes je torej prispevalo k večanju zahtev s strani primerne starševstva. To je pripeljalo do novih zahtev in pomena starševske odgovornosti v kvalitativnem smislu (Beck - Gernsheim 2002, 93).

Švabova skozi novo razumevanje protektivnega otroštva in novih reprodukcijskih tehnologij vidi tudi ohranjanje ideologije materinstva in celo njegovo intenziviranje. Intenziviranje materinske vloge v smislu vedno večjih pričakovanj družbe s strani žensk je zato, ker deluje materinstvo kot predpogoj preživetja družine in posameznikov v pogojih pozne modernosti, prav tako omogoča fenomen protektivnega otroštva (Švab 2001, 95). K temu pripomore tudi biološka determinacija žensk, kjer se žensko družbenost zaradi reproduktivne funkcije povezuje z naravo. V zahodni perspektivi družbeni atributi, ki so vezani na naravo, veljajo za najbolj nespremenljivo konstanto (Švab 2001, 96).

Materinstvo je pomembno zaradi negativnih vidikov individualizacije, ki se kažejo v negotovosti in tveganju. Zaradi tega je nujno potrebna funkcija družine, ki kot je že bilo omenjeno, omogoča »preživetje« posameznikov v negotovi, kompleksni, globalizirani družbi, v kateri živimo, skozi zagotavljanje ontološke varnosti posameznikov – najprej skozi primarno socializacijo, nato pa še prek stabiliziranja odraslih, kar je tipična značilnost moderne družine (Švab 2001, 82–83). Ta funkcija ostaja tipično moderna in pomeni zaupanje in občutek, da se lahko zanesemo na ljudi in stvari (Švab 2001, 71). Te potrebe po skupnosti oz. družinskem zavetju omogoča materinstvo, ki ohranja temelje svojih modernih funkcij, da družina lahko preživi v današnji negotovi družbi, saj je nujni predpogoj funkcioniranja zasebnosti, po drugi strani pa omogoča legitimnost družinske pluralizacije (Švab 2001, 96). S tem zagotavlja ključni mehanizem družine, ki omogoča ravnovesje med individualizmom in skupnostjo (Švab 2001, 83). Družinska pluralizacija ne pomeni, da upada pomen družine, kot se očita Giddensu, ampak nakazuje na načine, po katerih je družina lahko funkcionalna v

postmodernih pogojih. Opravljanje moderne funkcije družine oz. potrebe po skupnosti se vrši skozi pluralizacijo družinskih oblik kot posledica prilagoditev na nove pogoje individualizirane družbe.

Iz teh ugotovitev bi lahko sklepali, da se ženske ne odločajo za otroka zaradi vedno večjih zahtev s strani družbe o primernosti starševstva, pri čemer so ženske še vedno tiste, ki so bolj odgovorne pri skrbi za otroke. Hkrati se skozi to intenzivira pomen materinstva. Tako protektivno otroštvo in povečana skrb za otroško blaginjo producirata želje po starševstvu, a ga hkrati s svojimi visokimi zahtevami zmanjšujeta v kvantitativnem smislu oz. vplivata, da se posamezniki odločijo za otroke, ko in če si jih lahko »privoščijo«.

K manjšemu odločanju dodatno vplivajo tudi zapolnitve življenja z drugimi projekti, zaradi kariere, zaradi negotovega partnerstva, zaradi občutka negotovosti, strahu itd. (Ule in Kuhar 2002, 59).

4.2 Trg delovne sile

Množičen vstop žensk na trg delovne sile je eden od bistvenih dejavnikov, ki je vplival na družinske spremembe, še posebej na materinstvo. Ta pojav je v družboslovju obravnavan po letu 1960. Slovenija tukaj predstavlja izjemo. Zaradi ideološke promocije zaposlovanja žensk, ki ga je spremljala enakost spolov, so že v času socializma ženske množično vstopale na trg delovne sile. Materinstvo danes ni več ekskluzivna ženska identiteta in prioriteta v ženskem življenjskem poteku, kot je bila v modernosti. Vedno več žensk se ne odloča za materinstvo, ideologija obveznega materinstva izgublja pomembnost (Rener in drugi 2006, 72–73). Kljub metodološko težki določljivosti žensk, ki bodo dejansko brez otrok, se bi naj delež žensk brez otrok vseeno večal – 19 % v kohorti žensk, rojenih v sedemdesetih letih (Frejka v Ule in Kuhar v Rener in drugi 2006, 74). Vendar pa te spremembe same po sebi niso prinesle enakopravnosti med spoloma (Rener in drugi 2006, 73).

Napačne predstave o ženski »naravni« vlogi do danes niso docela izginile kljub izboljšanju položaja žensk (Krajnc 1986, 59). Zaradi nenaklonjenih politik na področju usklajevanja dela in družine in omejene pomoči s strani moških pri otrocih te ne morejo kombinirati dela in družinskega življenja, oziroma če ga že kombinirajo, imajo omejene možnosti delanja kariere, manj prostega časa, nevarnost revščine v primeru ločitve itd. Kot so bile ženske včasih prisiljene, da imajo otroka, so danes prisiljene v to, da se mu odpovejo, če se želijo

osamosvojiti, postati neodvisne in uspešne na področju zaposlitve (Beck - Gernsheim 2002, 72–73). Prelaganje materinstva torej ni posledica svobodne odločitve, ampak je takšno vedenje postalo že družbena norma, ki ima ideološke konotacije in je vsiljena. Pogosto gre za iluzijo svobode individualne izbire – kot pozitivno vrednotenje osebnega razvoja, možnost izpopolnjevanja individualnih želja in ciljev, saj ta deluje zgolj kot sredstvo izpolnjevanja nove družbene opcije – prelaganje odločitve za materinstvo, na mesto katere stopi zaposlitvena kariera (Švab 2001, 103–106). Na ta način spretno manipulira s posameznicami, saj te verjamejo, da imajo brez otroka več svobode (Švab 2001, 105–106). Prav tako je delo za denar oz. kariera bolj cenjeno kot delo gospodinje in mater ter prinaša večjo mero spoštovanja in osebnega razvoja (Beck in Beck - Gernsheim 2002, 102).

Zaradi teh nenaklonjenih okoliščin, ki sicer resda osvobodijo žensko izpod tradicionalnih spon družine in odvisnosti moža, zaradi novih omejitev, vezanih na trg delovne sile, ustvarjajo nove vrste omejitev. Te vplivajo, da želja po otroku postane skrbno načrtovan in premišljen projekt na strani posameznikov (Beck - Gernsheim 2002, 74). Prav tako se pojavlja problem vedno manjše pripravljenosti babic nuditi pomoč pri vzgoji otrok, kar bo še posebej zadevalo mlajše generacije, saj bodo te toliko manj naklonjene biti varuške (Beck - Gernsheim 2002, 75).

Nenaklonjenost usklajevanja dela in družinskega življenja bom natančneje opisala v naši državi.

4.2.1 Usklajevanje dela in družinskega življenja v Sloveniji

Preloženo materinstvo je med drugim posledica sprememb v življenjskem poteku posameznic – kasnejše dokončanje šolanja, zaostreni pogoji na trgu delovne sile, ki vplivajo na podaljševanje mladosti in kasnejšo ekonomsko samostojnost itd., kot posledica ostalih družbenih sprememb (Švab 2001, 105).

Ti dejavniki vplivajo na kasnejšo vključitev mladih v svet odraslih, za katere bi naj poskrbele socialne politike. Čeravno so se pogoji »prehodov« zaostri za vse mlade, so toliko bolj na slabšem položaju mladi z otroki, saj izobraževalni programi, poklicno usposabljanje ali zaposlitvene sheme niso prilagojene mladim z otroki, ki morajo povezovati učenje in zaposlitev ter družinsko življenje. Prav tako se pojavljajo problemi spolnih razlik itd. »Zaradi neupoštevanja spolnih posebnosti so prehodi mladih žensk na trg dela težji kot prehodi mladih

moških, kar močno vpliva na načrtovanje družine in odločanje za rojstvo otrok« (Ule 2008, 248). Pogoji prehoda ustvarjajo torej razlike med mladimi in ustvarjajo dodatno otežene prehode za mlade z otroki.

Prav tako je sam trg delovne sile naravnano k preferiranju neodvisnega posameznika, kar ima posledice predvsem za ženske. Boljše možnosti ustvarjanja kariere imajo ženske brez otrok, kar je razvidno iz slabih družinskih politik usklajevanja dela in družinskega življenja. Empirični podatki raziskave o usklajevanju dela in družine namreč razkrivajo, da je usklajevanje tega dvojega zlasti naloga žensk, medtem ko očetje ostajajo na trgu dela enako aktivni kot pred očetovsko vlogo. Ženske zaradi družinskih obveznosti občutijo več negativnih posledic na področju zaposlitve, ker se pogosteje prilagajajo potrebam družine (Žakej in Švab 2009). Družinske politike bi morale poskrbeti za razbremenitev tradicionalne vloge žensk. Primer dobre prakse politike enake možnosti (usklajevanja dela in družine) bi bil plačan starševski dopust za matere in očete z dodatnimi spodbudami za očete, da vzamejo starševski dopust, in ugodni delovni pogoji, namenjeni podpori žensk pri vključevanju na trg delovne sile. To bi spremenilo vrednotenje »skrbi«, saj bi spodbujalo moške k večji participaciji pri skrbi v vsakdanjem življenju. Švabova opozarja na partikularnost in segmentacijo ukrepov delovanja družinske politike. Resolucija se osredotoča na segmente, ki jih je lahko instrumentalizirati – npr. porodniški dopust, javno otroško varstvo, spregleduje pa bistveno – spol in spolno delitev dela v družini. Ti vidiki ostajajo tako nerealizirani. Prav tako je največji del ukrepov namenjen zgolj na obdobje prvega leta po rojstvu otroka. Govori o dvojni obremenjenosti žensk – v domači in javni sferi (Švab 2003). Da bi torej lahko dejansko govorili o izboljšanjem položaju žensk, politika usklajevanja dela in družine ne bi smela biti samo politika, ki podpira model neodvisnega zaposlenega posameznika, ampak se mora nujno povezati s politiko enakih možnosti in politiko etike skrbi. To bi spremenilo vrednotenje »skrbi«, saj bi spodbujalo moške k večji participaciji pri skrbi v vsakdanjem življenju (Švab 2003).

S svojim zastarelim in neprimernim delovanjem vplivajo socialne in družinske politike na delodajalce, da ti še vedno raje zaposlujejo moške kot ženske, saj velja, da so ženske tiste, ki so bolj odgovorne za družinsko življenje oz. za skrb, kot to poimenuje Švabova (»skrb« je še vedno pojmovana kot spolno specifično delo) (Švab 2003).

Drugi problem, ki se pojavlja, je podrejanje družinske/zasebne sfere sferi dela. Pri tem je mišljeno favoriziranje zaposlitvenega statusa, saj ženske, ki se odločijo za otroka v času

brezposelnosti, dobivajo veliko manjši starševski dodatek oz. nadomestilo za porodniški dopust. Favoriziranje zaposlitvenega statusa izhaja iz favoriziranja modela (materialno) neodvisnega zaposlenega posameznika, kar je ena glavnih manifestacij individualizacije. Ta predpostavlja, da vsi odrasli, tako moški kot ženske, sodelujejo na trgu delovne sile na enak način. Družbena realnost kaže drugače, saj so pri tem spregledana dejstva o neenaki spolni delitvi neplačanega dela. Te razlike se v sferi zaposlenosti kažejo npr. v krajšem delavniku žensk, pogostih prekinitvah dela zaradi bolezni otrok, nižjih plačah žensk itd. (Švab 2003).

Glavna ugotovitev je torej, da gre za neusklajeno in nesistemsko delovanje socialnih in družinskih politik, saj so te usmerjene zgolj v reševanje instrumentalnih problemov. Prav tako zadevajo zgolj otroke do prvega leta starosti. Kaže se pomanjkanje systemskega delovanja med državo, delodajalci in posamezniki, kar bi bilo potrebno korenitih sprememb za dejansko izboljšanje stanja enakopravnosti med spoloma v skrbi za otroka. Zaradi tega je težje usklajevati delo in družinsko življenje žensk, ki se odločijo za materinstvo. Prav tako zaradi njihove veliko večje obremenjenosti v družinski sferi v primerjavi z moškimi izgubljajo možnost večje samorealizacije na kariernem področju. Doseganje kariernih ciljev je torej za ženske mnogo lažje, če te nimajo otrok. Zavedanje tega služi kot možna razlaga odpovedi materinstva oz. pojavu preloženega materinstva v smislu odločanja za otroka po tem, ko že imajo neke dosežke na kariernem področju.

4.3 Ideologija in imperativi »uspešne« partnerske zveze

Vodilni avtor na področju preobrazbe intimnosti, Giddens, piše o t. i. čistih razmerjih ali »pure relationships«. Predhodnica tega je romantična ljubezen. Čista zveza je zveza zaradi zveze same, manjša se strukturna oz. zunanja določenost posameznika, ki je včasih temeljila na družbenih in ekonomskih dejavnikih. Posameznik postane akter v smislu, da sam izbira svojega partnerja, zato je toliko bolj pomemben sam odnos med partnerjema za ohranitev zveze (Giddens 1991, 89–90). Zaradi pogojev, ki jih ustvarja reflektivni individualizem individualizacije, se morata partnerja nenehno pogajati o svojih individualnih željah ter sproti sprejemati odločitve, saj ni nič fiktivnega. Zveza je reflektivna oz. temelji na reflektivnem projektu jaza in pomeni nenehno preverjanje, samoizpraševanje zveze ter vzajemno razkrivanje in intimnost med partnerjema. Ključni sestavini čiste zveze sta zaupanje in predanost, ki temeljita na iskanju ravnotežja med avtonomijo in bližino – intimnostjo oz.

razkrivanjem partnerju (Giddens 1991, 88–98). Razmerje predpostavlja enakost med spoloma na čustvenem in spolnem področju (Giddens 2000).

Glavna negativna stran čistih razmerij, ki bi naj poleg pozitivnih posledic prinašala večjo moč posameznika pri oblikovanju intimnih razmerij, so negotovosti in tveganja, ki jih prinašajo ta razmerja. Ker razmerje temelji na vsakodnevnih sprotnih pogajanjih med partnerjema, ni nič stalnega. Posameznik ostaja v zvezi tako dolgo, kot ga zveza emotivno zadovoljuje (Giddens 2000).

Giddens je deležen številnih kritik, ki zanikajo funkcioniranje čistih razmerij v praksi (Jamieson 1999). Pri tem je treba poudariti, da gre zgolj za trend na področju intimnih razmerij in da stvari v realnosti funkcionirajo drugače. Nekateri vidiki čiste zveze so bolj prisotni v realnem življenju kot drugi, prav tako so močna razhajanja med posameznimi partnerskimi razmerji. Zato menim, da se Giddensu ne more očitati zgrešenosti njegovih ugotovitev, saj kot pravi sam, gre zgolj za trend, ki torej v realnosti ne obstaja v idealnotipski obliki (Giddens 2000). Problem, na katerega opozarja že Giddens in predstavlja glavno skrb manifestacije čiste zveze, so odnosi med spoloma oz. spolna asimetrija. Tako ženske kot moški si želijo emocionalne bližine, vendar pa moški zaradi težjega razkrivanja svojih čustev in potreb vplivajo na slabšo kakovost in stabilnost zveze (Giddens 1991, 89–91).

Posamezniki se pred negotovostjo in krhkostjo današnjih »čistih razmerij« skušajo zaščititi z načrtovanjem in planiranjem, ki se kaže v testiranju partnerskih razmerij – preko poročnih pogodb, raznih preiskovanj svojih partnerjev z najemanjem detektivov, da preiskujejo partnerjevo preteklost, se udeležujejo raznih predzakonskih srečanj, ki napovedujejo možne zdrse, do katerih bi lahko prišlo v zakonu, itd. Zelo razširjen trend so razni preizkusi skupnega življenja pred poroko, ki je za razliko od prvih precej bolj pogost trend. Mnogi se s tem želijo zavarovati pred negotovostjo in potencialnimi razpadi zveze. Na ta način partnerja »testirata« zvezo, da bi se torej že v prihodnje izognila potencialnim konfliktom oz. da sploh ugotovita, če sta za skupno življenje. Na primer predporočne pogodbe delujejo kot samozaščitna strategija v primeru, da pride med partnerjema do ločitve (Beck - Gernsheim 2002, 42–52). Na ta način si partnerja zagotavljata neko varnost v nepredvidljivih razmerah. Vendar pa ima lahko planiranje obraten učinek od zelenega in na ta način pospešuje razveze med partnerjema. V primeru, da se oba ne strinjata v raznih pogojih »testiranja zveze«, lahko pride do konfliktov, prav tako se pari laže odločijo za ločitev, saj si prek pogodb zavarujejo svoj položaj (Beck - Gernsheim 2002, 62–63).

Ključno pri tem je, da te strategije zaščite niso učinkovite, saj je njihov učinek ravno nasproten, kar tako vpliva še na hitrejši razpad zvez. Prispeva v največji meri k temu, da posamezniki obupajo, še preden bi zveza lahko postala resna. Konflikti in razne pogodbe, ki izhajajo iz planiranja, lahko samo še pospešijo razpad zveze. Zato je toliko težje najti in obdržati »pravega« partnerja, kar lahko služi kot možna argumentacija, zakaj se ženske ne odločajo za otroke oz. se odločijo šele, ko jim uspe vzpostaviti stabilno partnersko zvezo.

5 STIGMATIZACIJA ŽENSK BREZ OTROK

Posamezniki, ki se odločijo, da ne bodo imeli otrok, so stigmatizirani s strani okolice, kar je razvidno iz raziskave, ki je bila narejena na vzorcu štiriindvajsetih posameznikov in posameznic, ki so se odločili, da ne bodo imeli otrok. Pri tem le trije niso navedli negativnih stereotipov. Ostali so navajali reakcije družbe, v očeh katerih so bili razumljeni kot egoistični, hladni, v nasprotju z naravo, sebični, manj družbeno zaželeni, slabše prilagojeni, kot tisti, ki imajo neizpolnjeno življenje itd. Za razliko posameznice, ki nimajo otrok, ker jih ne morejo imeti, niso navajale občutka stigmatiziranosti. Čeprav ugotovitve niso popolnoma konsistentne, bi naj ženske, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok, bile bolj stigmatizirane kot moški. To nakazuje na ohranjanje ideologije materinstva in promoviranje pronatalistične ideologije, ki se krepi v zadnjem času. Ti delujejo kot sredstvo prisile v starševstvo (Veever v Park 2007, 7). Kljub temu so nekateri mnenja, da stigma upada v primerjavi z nekoč. Drugačni so bili rezultati, narejeni na delovnem mestu, kjer se je preverjalo reakcije ljudi glede na zaposlitvene prošnje, v katerih so bili posamezniki navedeni kot samski. Tukaj so posameznice, ki so nameravale ostati brez otrok, omenjale večje odobravanje kot tiste ženske, ki so načrtovale otroke kasneje, saj so bile prve videne kot bolj avtonomne (Park 2002, 26). Prav tako obstoječa ideologija promoviranja materinstva ne zadeva določenih skupin gejev in lezbijk, saj se pri njih pričakuje, da ne bodo imeli otrok (Park 2002, 7).

Iz tega se kaže ambivalenten odnos do žensk, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok in nove omejitve na trgu dela, ki spodbujajo ženske, da se odpovejo materinstvu, ter prisotnost starih ideologij, ki promovirajo in obsojajo ženske brez otrok.

6 SOCIOLOŠKI POGLED NA ŽENSKE, KI SE NE ODLOČIJO ZA MATERINSTVO, IN ODNOS DO ŽENSK V POZNI MODERNOSTI

Po Oakleyevi je danes zaznam ambivalenten odnos do žensk, ki po eni strani pričakujejo uresničitev z lastnimi dosežki – delanje kariere, po drugi strani je hkrati cilj zakon in materinstvo. Ta ambivalentnost zahtev je prisotna zaradi tega, ker je emancipacija žensk zgolj navidezna. Ženske so z vstopom na trg delovne sile in v sfero izobraževanja dobile pravice, ki so bile prej izključno moški privilegij. Zaradi tega, kot pravi Oakleyeva, še vedno veljajo moška merila. Moški so merilo, po katerem se merijo ženske. Vrednote, povezane s položajem ženske, so ambivalentne, a kot pravi Oakleyeva, je rezultat ohranjanje tradicionalnih oblik vedenja, ne pa spremembe. Poudarjanje spolne enakosti, kot pravi, se zdi iluzorno (Oakley 2000, 105). Ženske niso enakopravne ne v domači ne v javni sferi. Kljub statističnim podatkom, ki kažejo na večjo enakopravnost žensk, je razvidno, da se ženske zavedajo, da ni tako. Prav tako velikokrat same ohranjajo te neenakosti v smislu izbiranja poklicev, ki izhajajo iz tradicionalno ženskih vlog – skrbi za druge, poučevanja, delo s skrajšanim delovnim časom itd., in to zato, kot pravi Oakleyeva, da jih družba ne bi imela za »neženske«. Ta dejstva ne presenečajo preveč, saj gre za stvar kulturnega konteksta in družbenih norm (Žakelj in Švab 2009). Ženske, ki bi bile rade karierno uspešne, vidijo večjo možnost uresničevanja svojih ambicij brez otrok, saj se zavedajo, da z materinstvom izgubijo možnosti na kariernem področju.

»Akademska izobražena zaposlena ženska se razlikuje od akademsko izobraženega moškega v nečem pomembnem: tri do štirikrat verjetneje je, da ni poročena«. Zaposlitev ženske z akademsko izobrazbo je povezana s samskim stanom (otroci in gospodinjenje ovirajo poklicno vlogo ženske) (Oakley 2000, 95). Po drugi strani se ženski, ki se odpove konvencionalni vlogi ženske in matere, pripisuje patogenost (Oakley 2000, 84).

Prav tako Beck in Beck - Gernsheim podajata podobno pojasnitev za ženske, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok. Sodeč po statističnih raziskavah, iz katerih izhajata, želja po otroku ne upada. Kljub temu upada število rojstev kot rezultat tveganj, negotovosti in novih zahtev, ki nastajajo znotraj individualizacije. Glavna teza je, da je v največjem številu na ženske vplivala individualizacija s svojim promoviranjem »življenja za sebe« oz. samorealizacijo brez otrok. Po drugi strani se poudarja pomen bližine, topline in družinskosti, kar pojasnjuje željo po otrocih (Beck - Gernsheim v Beck in Beck - Gernsheim 2002, 120). Zaradi tega so ženske v konfliktu, kjer se znajdejo med željo imeti otroke in biti »svobodne«. Zato se

podaljšuje čas pri odločitvi za prvega otroka (Statistisches Bundesamt v Beck in Beck - Gernsheim 2002, 120). Narašča pa tudi številu žensk, ki nikoli nimajo otrok. Kot pravita avtorja je želja po otroku tako predstavljena kot zatrta (Schwarz v Beck, Beck - Gernsheim 2002, 120).

Istega mnenja je tudi Park, ki pravi, da kljub naraščanju »childless women«, so te redko brez otrok po lastni izbiri, in sicer zaradi naraščajočih pritiskov s strani izobraževalnih institucij in trga dela (Park 2002, 27).

Kljub normativnim družbenim diskurzom in ohranjanju ideologije materinstva, ki še vedno neposredno povezujejo žensko z materinstvom, narašča delež žensk, ki radikalno zavračajo materinstvo, vendar ne le zaradi večjega dohodka in boljših možnosti v karieri (oziroma zunanjih dejavnikov novih omejitev). Rosemary Gillespie navaja, da gre za bolj radikalen preboj razumevanja žensk znotraj ideologije materinstva. V angleščini obstajata dva izraza, ki dobro pojasnita različen pogled na ženske, ki se ne odločijo za materinstvo. Če bi izhajala iz dosedanjih ugotovitev, bi temu ustrezal izraz »childless women«, saj družba z nenaklonjeno politiko žensk na trgu delovne sile velikokrat vpliva na odločitve žensk, da ostanejo brez otrok, v želji po večjih uspehih na kariernem področju. Po drugi strani pa kot pravi Gillespie prednjačijo bolj radikalni dejavniki, ki izhajajo iz večjega opolnomočenja žensk v smislu zoperstavljanja obstoječim ideologijam in institucijam materinstva. Te ženske kljub neodobravanju njihovih odločitev s strani sorodnikov in širše družbe sledijo svojim individualnim željam. Otroka vidijo kot izgubo identitete in veliko žrtvovanje. Pri tem jih podpirajo njihovi partnerji. Gledanje na ženske, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok s tega zornega kota kaže na večjo opolnomočenje žensk v smislu zavračanja hegemonске predstave o ženski primerni vlogi. V svoji raziskavi analizira 269 žensk različnih starosti (od 15 do 56 let). 12,3 % je bil procent »childfree women«, od teh jih je bilo 25 pripravljeno opraviti tudi intervju (Gillespie 2003, 125). Kljub temu pa nakaže možnost, da si bodo mlade participantke v kasnejšem življenjskem obdobju morda premislile. Prav tako navaja družbene trende v Veliki Britaniji, ki ocenjujejo da 25 % žensk, rojenih leta 1973, nikoli ne bo imelo otrok (Social trends 2000 v Gillespie 2003). Avtorica tega članka prav tako pravi, da teh ugotovitev ni mogoče generalizirati, ampak poudari pomembnost raziskovanja bolj subjektivnih dejavnikov, ki vplivajo na odločitve žensk. Pri tem je zaznati večjo prisotnost svobode izbire, ki jo obljublja današnja individualizirana družba. Ena izmed ugotovitev raziskave je tudi ta, da ženske, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok, pripadajo višjemu družbenemu razredu, saj so to v večini ženske z višjo izobrazbo in višjimi dohodki (Gillespie 2003). Glede na te

podatke bi po mojem mnenju vseeno lahko sklepali, da gre v večji meri za »childless women«, saj se s tem postavlja pod vprašanje svobodna odločitev žensk.

Če povzamemo različna mnenja in poglede na ženske, ki se ne odločijo za materinstvo, lahko rečemo, da ne gre za večje opolnomočenje in svobodo izbire žensk predvsem zaradi zahtev zaposlitvenega sveta in iluzije svobode izbire. Švabova celo nakaže dvom v trend žensk, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok. Kot pravi, se ne moremo zanašati na statistične podatke, ki kažejo, da narašča število žensk, ki se ne odločijo za otroka in s tem kažejo na osvoboditev žensk od ideologije obveznega materinstva ter nakazujejo na večji prag družbene tolerance do žensk, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok. Ta teza ne zdrži argumentacije. Metodološko je težko potrditi tezo o večanju števila žensk, ki se ne odločijo za materinstvo. Ločiti je potrebno med ženskami, ki ne morejo, in tistimi, ki nočejo imeti otrok. Prav tako je treba upoštevati, da si lahko te iste ženske premislijo glede otrok v kasnejšem življenjskem obdobju in da gre za ženske, ki so začasno brez otrok (»childlessness«). Zaradi dejstva o nedoločljivosti odločanja za materinstvo, dokaza o večanju števila žensk, ki se ne odločijo za otroka, ne moremo empirično preveriti. Prav tako je zaradi še vedno prisotne ideologije materinstva in stigmatizacije žensk brez otrok to težko verjeti. Ideologijo obveznega materinstva je nadomestila ideologija odloženega materinstva, ki temelji na iluziji svobodne izbire za materinstvo. Ugotovitev potrjujejo demografski podatki o višanju starosti žensk ob rojstvu prvega otroka (Švab 2001, 103–105). Ženske, ki se odločajo za otroke v kasnejšem življenjskem obdobju, se ujamejo v mnoge pasti. Možno je, da otroka takrat, ko si bi ga zaželele, ne bodo več mogle imeti, vsaj po naravni poti ne. Te ženske v kasnejšem življenjskem obdobju z leti vse težje zanosijo in imajo uspešno nosečnost – problem biološke ure. Prav tako je vprašanje, če imajo še vedno stabilno partnersko zvezo (Beck - Gernsheim 2002, 52–54).

7 SKLEP

Naše »izbire« so v veliki meri podzavestno skonstruirane kot posledica reakcij posameznikov na nove omejitve in tveganja individualizirane družbe. Ta nova družba nas skozi nove omejitve prisili, da stremimo h kariernim ciljem na račun odpovedovanja družini. Prav tako z drugimi implikaciji, ki jih ima na osebno življenje, otežuje predpogoje, v katerih se posameznica odloča za otroka.

Ne gre torej za lastno odločitev žensk, ki se odločijo, da ne bodo imele otrok, ta je posledica novih omejitev, ki preprečujejo ženskam, da bi se te v mladosti odločale za otroke – to vključuje pripravljenost za starševstvo, izbiro pravega partnerja in vzpostavitev zanesljive partnerske zveze ter doseganje kariernih ciljev. Prav tako ženske po drugi strani (še vedno) čutijo pritisk, da morejo imeti otroke – skozi intenziviranje pomena materinstva in stigmatizacijo žensk brez otrok. Usklajevanje obojega je stvar in breme posamezničine izbire, ki se po navadi kaže v preloženem materinstvu.

Naše izbire so vodene. Ni vse, kar se kaže kot izbira drugačnosti, tudi dejanska odločitev zanjo in še manj zaželena izbira. Pogosto gre za edino možnost posameznic. Pri tem se izkaže, da individualizacija še zdaleč ne more biti videna zgolj kot znak družbenega razvoja ali napredka (Ule 2008, 14).

Kot sem skušala pokazati, ne gre za večjo opolnomočenje žensk (v smislu svobode izbir), ampak za reakcijo žensk, ki nastane kot posledica različnih nasprotujočih si pritiskov in zahtev, pri čemer je začasno odlaganje odločitev za materinstvo zgolj tehnika najboljših sredstev in načinov, s čimer ženske želijo ustreči »idealom« in uživati vsesplošno podporo in odobravanje s strani družbe.

8 LITERATURA

Beck - Gernsheim Elizabeth. 2002. *Reinventing the family: in search of new lifestyles*. Oxford, Malden: Blackwell: Cambridge: Polity.

Beck, Ulrich in Beck – Gernsheim Elisabeth . 1996. Individualizacija in "tveganje svobode": perspektive in nasprotja k subjektu usmerjene sociologije. *Teorija in praksa*. 33 (5) : 817–838.

Beck, Ulrich in Beck – Gernsheim Elisabeth. 2001. *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and self-identity : self and society in the late modern age*. Stanford : Stanford University Press.

--- 2000. *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: Založba/ *Cf.

Gillespie, Rosemary. 2003. Childfree and Feminine: Understanding the Gender Identity of Voluntarily Childless Women. *Gender and Society* 17 (1): 122-136. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/3081818> (12. december 2009).

Goody, Jack. 2003. *Evropska družina: zgodovinskoantropološki esej*. Ljubljana: Založba/ *Cf.

Jamieson, Lynne. 1999. Intimacy Transformed? A critical look at the »pure relationship« . *Sociology* 33 (3): 477–494. Dostopno prek: <http://staff.um.edu.mt/aabe2/S99%20Jamieson.pdf> (10. december 2009).

Krajnc, Ana. 1986. *Demokratska družina – kaj je to?* Ljubljana: Zveza prijateljev mladine.

Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: Založba/*Cf.

Park, Kristin. 2002. Stigma management among the voluntarily childless. *Sociological perspectives* 45 (1): 21–45. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/1389729> (12. december 2009).

Rener, T. , M. Sedmak, A. Švab, in M. Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.

Švab, Alenka. 2001. *Družina: Od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 2003. Skrb med delom in družino: koncept usklajevanja dela in družinskih obveznosti v družinski politiki. *Teorija in praksa*. 40 (6) : 1112–1126.

Ule, Mirjana. 2008. *Za vedno mladi?* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Žakelj, Tjaša in Alenka Švab, 2009. Usklajevanje dela in družine: med zakonodajnimi spodbudami in vsakdanjim življenjem. *Socialno delo: Časopis za teorijo in prakso* 48 (4): 215–226.